

М. С. Зеленський

Поняття механізму та сутності тіньової економіки в агропромисловому виробництві

Проведено теоретичне дослідження поняття механізму та сутності тіньової економіки в агропромисловому виробництві України. Тіньова економіка є у всіх країнах світу та залежно від розміру створює проблеми різної складності: від недоотримання податків до руйнівних процесів в економічній системі. Сьогодні тіньова економіка в агропромисловому виробництві є дуже актуальною проблемою для України. Наявності цього явища сприяє цілий комплекс причин різного характеру, тому боротьба з ним також має передбачати заходи різного спрямування та здійснюватися на загальнодержавному рівні. Проведено аналіз факторів, що сприяють поширенню тіньової економіки в агропромисловому виробництві, таких як недостатня ефективність контролю, складні податкові процедури, низький рівень правової культури тощо. Запропоновано авторське бачення поняття «механізм в агропромисловому виробництві» як господарського механізму, що являє собою комплекс практичних заходів, інструментів, регулювальних засобів, стимулів і ресурсів, які органи управління використовують для впливу на суспільство та виробництво. Додовнено основні характеристики тіньової економіки в агропромисловому виробництві.

Ключові слова: механізм, агропромислове виробництво, тіньова економіка, економічні суб'єкти, державні органи.

Постановка проблеми. Агропромислове виробництво відіграє значну роль в економіці України. Воно становить важливу складову частину національного валового внутрішнього продукту (ВВП) та забезпечує велику кількість робочих місць у сільському господарстві та супутніх галузях. Досягнення в агропромисловому секторі впливають на забезпечення населення продовольством, експорт сільськогосподарської продукції, відіграють позитивну роль як у зменшенні залежності від зовнішніх поставок, так і в розвитку сільських територій.

Ринкова форма організації виробництва, сприяючи досягненню економічної свободи сільськогосподарських підприємств, вимагає налагодження адекватної системи управління, яка забезпечує ефективність виробництва, його динамічність та адаптивність до мінливих умов зовнішнього середовища. Функціонування системи управління в агропромисловому виробництві ґрунтується на використанні відповідних механізмів, які є важливими інструментами, що допомагають забезпечити ефективне функціонування економічної системи, розподіл виробництва, збалансоване використання земельних ресурсів, продовольчу безпеку держави. Ці механізми взаємодіють між собою і впливають на різні аспекти економіки, створюючи основу для стійкого розвитку та досягнення економічних цілей.

Варто зазначити, що до визначення тіньової економіки є різні підходи, які відрізняються в зарубіжній та вітчизняній науці. Зарубіжні дослідники надають перевагу операційному (прикладному) визначенню, в якому тіньова економіка трактується через види тіньової діяльності та методи вимірювання. Цей підхід застосовується для розв'язання конкретних статистичних завдань, формулювання рекомендацій щодо поліпшення законодавства та корегування соціально-економічної політики. Натомість вітчизняні фахівці використовують теоретичний підхід, за якого тіньова економіка розглядається як складна економічна категорія, що відображає систему соціально-економічних відносин у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ і послуг.

Аналіз останніх досліджень. Широта явища тіньової економіки в агропромисловому виробництві та різноманітність підходів до її визначення спричинили розмаїття точок зору серед вітчизняних науковців щодо проблеми

тінізації економіки. Це призвело до формування багатьох різних поглядів на означену проблему.

Тіньова економіка, яка у вітчизняних дослідженнях ще називається «неформальною», є предметом наукових пошуків таких авторів, як А. Базилук [1], О. Бурбело [2], О. Бутнік-Сіверський [3], З. Варналій [4], О. Дяченко [5], Ю. Кіржецький [6], В. Корж [7], І. Лук'яненко [8], І. Мазур [9], І. Супрунова [10] та ін. Питанням детінізації економіки, а також методам, інструментам і підходам зниження рівня тіньової економіки присвячено праці таких науковців, як В. Базилевич [11], А. Федаєва та ін. [12], Ю. Власенко та Т. Власенко [13], В. Мандибура [14], І. Мордас [15], С. Чернявський і В. Некрасов [16], В. Попович [17], Я. Жаліло [18] та ін.

Але сьогодні відсутня єдина концепція, що повністю розкриває сутність тіньової економіки, механізму зниження її рівня в агропромисловому виробництві. Відсутність такої теорії унеможливує повне та адекватне розуміння значення тіньової економіки в контексті її генезису та функціонування, що вимагає подальшого дослідження цього питання.

Метою статті є теоретичне дослідження поняття механізму та сутності тіньової економіки в агропромисловому виробництві.

Основні результати дослідження. «Механізм» у загальному розумінні можна описати як устрій, каркас, спосіб або систему, що визначає організацію будь-якої діяльності, взаємодію окремих компонентів або внутрішню структуру, сукупність станів і процесів, що утворюють певне явище. У ширшому сенсі «механізм» може використовуватися для опису процесу або системи, які регулюють, керують або забезпечують функціонування будь-якого процесу, явища або організації. Він є основою для здійснення дії, координації різних компонентів і забезпечення взаємодії між ними для досягнення певного результату.

У науковій літературі та сучасній економічній теорії термін «механізм» прийнято розуміти як сукупність процесів, прийомів, методів, підходів, за допомогою яких відбувається рух усєї системи та здійснюється досягнення певної мети [19, с. 25]. Набув поширення підхід, що трактує категорію «механізм» як систему, сукупність дій чи спосіб, що визначає порядок, послідовність виду діяльності чи процесу деяких ланок та елементів, що приводять їх у дію [20, с. 355]. Економічна енциклопедія це поняття подає так: «Механізм – це сукупність проміжних станів або процесів будь-яких явищ» [21, с. 431].

Л. Гурвіц, Р. Майерсон і Е. Маскін [22] зробили великий внесок у теорію економічних механізмів, за що у 2007 р. їм була присуджена Нобелівська премія з економіки. Вони зробили прорив у розумінні механізмів економічних систем. Відповідно до їхніх поглядів: «... механізм у контексті економіки – це взаємодія між суб'єктами та центром, яка складається з трьох етапів: суб'єкти передають інформацію до центру, центр отримує всю необхідну інформацію для розрахунку майбутнього результату, після чого центр оголошує результат».

В. Авер'янов визначає державний механізм як сукупність відповідних державних органів, організованих у систему, для виконання цілей (завдань) державного управління відповідно до їхнього правового статусу та масив правових норм, що регламентує організаційні засади та процес реалізації вказаними органами свого функціонального призначення. Звідси випливає, що складовими елементами зазначеного механізму є, по-перше, система органів виконавчої влади та, по-друге, сукупність правових норм, що регламентують як організаційну структуру системи органів виконавчої влади, так і процеси її функціонування та розвитку [23].

Усі економічні системи розвиваються і функціонують під впливом спеціальних регулювальних механізмів. У науковому дискурсі цей комплекс інструментів відомий як господарський механізм, що допомагає збалансувати продуктивні сили та виробничі відносини. Він є досить важливою складовою сучасної

ринкової економіки, на основі якої відбувається узгодження та упорядкування всіх елементів системи агропромислового виробництва для забезпечення її ефективного функціонування. Основним завданням господарського механізму є упорядкування та координація взаємодії різних економічних суб'єктів, таких як підприємства, державні органи, фінансові установи тощо.

Господарський механізм постійно адаптується до змін у соціально-економічному середовищі та потребах суспільства, щоб забезпечити оптимальне функціонування економічної системи. Основні інструменти цього механізму (рис. 1) взаємодіють і використовуються для досягнення таких цілей, як забезпечення стабільності, зростання виробництва, досягнення повної зайнятості, контроль інфляції тощо.

Рис. 1. Основні інструменти господарського механізму

Джерело: авторська розробка.

Отже, господарський механізм можна визначити як систему організаційних, економічних, правових, фінансових, соціальних та інших інструментів і методів, що використовуються для забезпечення функціонування та управління економічними процесами в країні, галузі або окремому підприємстві.

Господарський механізм в агропромисловому виробництві виконує різноманітні функції, спрямовані на досягнення поставлених цілей і забезпечення ефективного функціонування цього сектору національної економіки країни. Основними його функціями є регулювальна, стимулювальна, координаційна, інформаційна, планувальна, оціночна та функція розвитку інновацій.

1. Регулювальна функція – діяльність у сільському господарстві та агропромисловому секторі, яка забезпечує дотримання законодавства, норм та правил. Це означає контроль за дотриманням вимог щодо якості, безпеки та екологічних стандартів, а також виконання податкових і митних зобов'язань.

2. Стимулювальна функція – стимулювання розвитку й підтримка агропромислового сектору шляхом надання фінансових пільг, субсидій, інвестицій та інших форм підтримки. Її реалізація сприяє залученню інвестицій, розвитку нових технологій, підвищенню якості продукції та конкурентоспроможності.

3. Координаційна функція – координація діяльності різних суб'єктів в агропромисловому секторі, забезпечуючи взаємодію між сільськогосподарськими підприємствами, громадами, державними органами та іншими зацікавленими сторонами. Це може передбачати створення аграрних кооперативів, розвиток мереж співробітництва та партнерства.

4. Інформаційна функція – забезпечення обміну інформацією між різними учасниками агропромислового сектору. Ідеться про збір, аналіз і поширення даних про ринки, ціни, погодні умови, технології та інші фактори, що впливають на виробництво та споживання сільськогосподарської продукції.

5. Планувальна функція – реалізується під час розроблення та впровадження стратегій і планів розвитку агропромислового сектору, а також розроблення програм розвитку, прогнозування попиту та ринкових умов, планування виробництва та розподілу ресурсів.

6. Оціночна функція – допомагає оцінювати ефективність і результативність діяльності в агропромисловому секторі. Реалізується шляхом моніторингу та аналізу економічних, екологічних, соціальних та інших показників, що дає змогу приймати обґрунтовані рішення, корегувати стратегії та політику.

7. Функція розвитку інновацій – сприяння розвитку та впровадженню інноваційних рішень, технологій і практик в агропромисловому секторі. Це може передбачати підтримку досліджень і розвитку, стимулювання інноваційних проектів, сприяння впровадженню нових підходів і методів.

Схема взаємозв'язків складових механізму в агропромисловому виробництві показана на рис. 2.

Рис. 2. Схема взаємозв'язків складових механізму в агропромисловому виробництві
Джерело: авторська розробка.

Досліджуючи вплив господарського механізму на тіньові відносини, можна зазначити, що він має свої особливості в агропромисловому виробництві. Функціонування тіньового капіталу, що можна розглядати як окрему систему, залежить від дії усіх названих вище механізмів. На нашу думку, для впливу на масштаби та джерела тіньової економіки належить регулювати господарський механізм, що взаємодіє між державою та суб'єктами господарювання агропромислового виробництва. Ця взаємодія ґрунтується на консенсусі економічних інтересів сторін для досягнення максимальної ефективності та виконання специфічних функцій кожної з них, а також досягнення стратегічних цілей і реалізація тактичних завдань. Результатом цього є стабільний економічний і соціальний розвиток країни.

Для подальшого вдосконалення господарського механізму агропромислового виробництва потрібно збільшити роль правових інструментів і поставити більш високі вимоги до правового регулювання господарської діяльності. Це вимагає постійного вдосконалення та оновлення чинного законодавства у сфері агропромислового виробництва, що сприятиме подальшому зростанню суспільного виробництва та підвищенню його ефективності відповідно до потреб суспільства.

Авторське бачення визначення механізму в агропромисловому виробництві полягає в тому, що він розглядається як господарський механізм, що являє собою комплекс практичних заходів, інструментів, регулювальних засобів, стимулів і ресурсів, які органи управління використовують для впливу на суспільство та виробництво. Цей механізм містить інституціональний, організаційний, економічний та фінансовий механізми, що взаємодіють з продуктивними силами та виробничими відносинами. Він базується на передових наукових дослідженнях, інноваційних технологіях, прогресивних методах управління та раціональному використанні ресурсів. Крім того, механізм спирається на партнерство між державою, суб'єктами підприємництва та громадськістю. Його основною метою є підвищення ефективності та стійкості агропромислового виробництва. Запропоноване визначення враховує сучасні тренди та виклики, зокрема стосовно сталого розвитку, використання цифрових технологій, розширення ринків збуту, змін у споживацьких пріоритетах тощо.

У науковій літературі є низка визначень поняття «тіньова економіка». До перших вітчизняних спроб реалізації наукового підходу до визначення тіньової економіки можна віднести дослідження О. Турчинова [24], в якому він пропонує трактувати тіньову економіку як економічну діяльність суб'єктів господарювання (фізичних і юридичних осіб), яка не враховується, не контролюється і не оподатковується офіційними державними органами і (або) спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства.

За визначенням А. Базилюка, тіньова економіка виникає тоді, коли дії владних і регулювальних структур держави, окремих людей або їх груп вступають у суперечність з об'єктивними економічними законами [1]. С. Мочерний визначає категорію тіньової економіки як сферу прояву економічної активності, спрямовану на отримання доходу від здійснення заборонених видів діяльності або на ухилення від державного контролю та сплати податків під час здійснення легальних видів економічної діяльності [20]. І. Мазур зазначає, що тіньова економіка має соціальну природу, пов'язану з психологічним розвитком людини. В Україні поширилась не лише тінізація економіки та підприємницької діяльності, а й тінізація соціального сектору, що негативно впливає на формування суспільно-політичної системи [25, с. 18].

В. Попович, один з розробників концепції детінізації економіки, зазначав, що вона ще більше актуалізується, оскільки суб'єкти, які займаються кримінальними тіньовими практиками, швидше об'єднуються та розробляють свої незаконні схеми діяльності, ніж державні та міжнародні інституції розробляють теоретико-методологічні принципи для створення організаційно-

правової інфраструктури з превентивної боротьби з розвитком транснаціонального тіншового капіталообігу. Це вказує на важливість активної роботи державних і міжнародних організацій для протидії таким явищам та побудови ефективних механізмів для запобігання нелегальним практикам транснаціонального відтоку капіталу [17]. З. Варналій вважає, що детінізація, яка означає процес легалізації тіншових капіталів, має багато позитивних наслідків для економіки. Вона сприятиме зростанню економічного потенціалу країни, підвищенню рівня його реалізації та справлятиме позитивний вплив на бюджетну сферу. Детінізація сприятиме довгостроковій стабільності та стратегічному розвитку національної економіки, а також зміцненню економічної безпеки держави [4, с. 68].

Інші автори [16, с. 69] виділяють такі основні вектори та безпосередні кроки на шляху детінізації економіки України: підвищення ефективності управління державними фінансами; удосконалення зовнішньоекономічної діяльності та міжвідомчої взаємодії; удосконалення законодавства у сфері протидії економічним злочинам; розвиток системи безготівкових розрахунків; удосконалення фіскального адміністрування; створення сприятливих умов для ведення бізнесу; протидія корупції та підвищення рівня правової культури населення.

І. Мордас підкреслив, що стратегія і тактика детінізації повинні взаємодіяти з реальними структурними та інституційними змінами, що відбуваються в країні. Це означає, що процес легалізації тіншового сектору має відповідати змінам у суспільстві, економічних структурах і правових нормах. Задля досягнення максимального позитивного впливу на економічний розвиток і забезпечення сталого інституційного середовища стратегія детінізації повинна бути належно адаптована до поточних реформ і перетворень, що відбуваються в країні [15, с. 103]. На думку Я. Жаліла [18, с. 25], пріоритетами детінізації економіки повинні стати програми економічних реформ у таких напрямках, як детінізація фінансових потоків, легалізація ринку праці та детінізація земельних відносин.

Одним з найпоширеніших визначень тіншової економіки є визначення J. D. Smith, який вважає, що тіншова економіка – це ринкове виробництво продукції та надання послуг, як законне, так і нелегальне, що уникає відображення в офіційному ВВП [26]. L. Medina та F. Schneider [27] визначили тіншову економіку як усю економічну діяльність, приховану від офіційної влади через грошові, нормативні та інституційні причини. Європейська комісія трактує тіншову економіку як економічну діяльність та доходи, отримані від неї, що обходять або уникають оподаткування [28]. Автори [29] зазначають, що конкурентоспроможність країни залежить насамперед від її економічного розвитку, на який також впливає низка чинників. Одні з них, такі як інвестиції, сприятливі умови ведення бізнесу, правове середовище тощо, стимулюють економічний розвиток, інші, такі як низька продуктивність праці, недостатня кваліфікація персоналу, що не відповідає вимогам ринку праці та ін., гальмують темпи економічного розвитку. Остання категорія описує явище тіншової економіки.

У своєму дослідженні S. Zhanabekov [30] розглядає детермінанти тіншової економіки, використовуючи метод усереднення баєсівської моделі, що дає змогу враховувати невизначеність моделі. За результатами оцінювання мільйонів комбінацій моделей було встановлено, що більш високі темпи зростання ВВП, відкритість торгівлі та краща інституційна якість призводять до скорочення неформального сектору, а вищий рівень безробіття, складні правила та значна кількість урядовців пов'язані з великим розміром тіншової економіки.

Дослідження зарубіжними вченими тіншової економіки можна розділити на три групи, перша з яких зосереджена на вимірі розміру неформального сектору (F. Schneider [31], D. F. Meyer [32], A. Fedajev et al. [12]); друга група пов'язана з вивченням впливу тіншової економіки на економічний розвиток (T. Breusch [33], A. Buehn [34], R. Ginevičius et al. [29]), а третя група вивчала його детермінанти (E. Friedman et al. [35], M. Krakowski [36], S. Zhanabekov [30], T. K. Tran Pham [37]).

Теоретичний аналіз сутності тіньової економіки дає змогу виділити низку ключових аспектів.

1. Тіньова економіка являє собою сукупність економічних відносин між суб'єктами господарювання з приводу виробництва, обміну, розподілу та споживання матеріальних благ і послуг в умовах конфлікту між дедалі більшими потребами та обмеженими можливостями легальної суспільної виробництва.

2. Недекларована діяльність: тіньова економіка охоплює економічну діяльність, яка офіційно не декларується перед державою або не враховується в офіційних статистичних даних. Це можуть бути неплатежі, нелегальні операції, ухилення від оподаткування, нелегальна зайнятість та інші форми недекларованої діяльності.

3. Порушення законодавства: тіньова економіка часто пов'язана з порушенням чинного законодавства, зокрема податкового, трудового, митного тощо. Може здійснюватися шляхом проведення контрабандних операцій, ухилення від сплати податків, використання нелегальної праці та реалізації інших незаконних практик.

4. Вимірювання та обсяги: визначення точного обсягу тіньової економіки – складне завдання, оскільки багато її проявів є нелегальними та недекларованими. Вимірювання тіньової економіки зазвичай засновані на оцінках, моделях та аналізі показників, таких як непродуктивний вжиток ресурсів, розбіжності у валовому внутрішньому продукті (ВВП) та інші економічні показники.

5. Соціальні наслідки: тіньова економіка може суттєво впливати на соціальний і економічний розвиток країни. Вона може призводити до втрати доходів держави, зниження ефективності громадських служб, викривлення конкуренції, зменшення соціальних гарантій для працівників, створення нерівностей у розподілі доходів та до інших негативних наслідків.

6. Протидія тіньовій економіці: розвиток ефективних механізмів і політик для протидії тіньовій економіці є важливим завданням для держави. Може передбачати поліпшення законодавства, посилення контролю та нагляду, зменшення адміністративних бар'єрів, стимулювання легальної діяльності та підтримку підприємництва.

7. Наявність тіньової економіки в агропромисловому виробництві потребує розроблення механізму зниження її рівня, на що вказують такі головні аргументи:

- економічна ефективність. Тіньова економіка в агропромисловому виробництві призводить до недекларованої діяльності, ухилення від оподаткування та інших нелегальних практик. Це призводить до збитків для економіки держави, оскільки уряд недоотримує податки та платежі, що унеможлиблює ефективний розподіл ресурсів;
- продовольча безпека країни. Тіньова економіка може бути причиною зниження рівня продовольчої безпеки країни через невідповідну якість і зменшення кількості безпечної продукції, загрозу стабільності постачання продуктів харчування та скорочення доходів сільських товаровиробників, що намагаються реалізувати свою продукцію посередникам за низькими цінами. Для забезпечення належного рівня продовольчої безпеки слід активно боротися із тіньовою економікою, забезпечувати дотримання норм і стандартів безпеки та якості продуктів харчування;
- екологічна сталість. Тіньова економіка може негативно впливати на екологічну сталість агропромислового виробництва. Незаконне та хижацьке використання ресурсів, викиди забруднюючих речовин і недотримання екологічних стандартів можуть спричинити деградацію природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища;
- соціальна справедливість. Тіньова економіка ускладнює соціальне забезпечення, розподіл соціальних послуг і рівність у доступі до них. Недекларована діяльність у сільському господарстві може призводити до

незаконної зайнятості, низької якості роботи та відсутності соціального захисту для працівників;

- стимулювання інновацій. Нелегальна та неофіційна економічна діяльність ускладнює формування сприятливого середовища для інновацій. Це може обмежувати запровадження та розвиток нових технологій, підвищення якості продукції та ефективності виробництва тощо.

Отже, розроблення механізму зниження рівня тіньової економіки в агропромисловому виробництві має важливе значення для досягнення економічної, соціальної та екологічної сталості.

Висновки. Розуміння механізму та сутності тіньової економіки в агропромисловому виробництві допомагає визначити проблеми та шляхи боротьби з негативними явищами в цій сфері. Механізм тіньової економіки в агропромисловому виробництві – це сукупність економічних, організаційно-правових, морально-політичних та інших засобів впливу на суспільно-виробничі відносини та виробництво, які призводять до виникнення та розвитку тіньових практик у сфері агропромислового сектору. Сутність тіньової економіки в агропромисловому виробництві полягає в нелегальних, недеklarованих або недостатньо оподатковуваних операціях, а інколи взагалі в ухилянні від сплати податків і грубому порушенні законодавства в цій сфері. Ідеться, зокрема, про нелегальне виробництво, зменшення оподаткування, шахрайство із фінансовими звітами та інші нелегальні практики, що призводять до зниження доходів бюджету та порушення рівності умов для суб'єктів господарювання. Для боротьби з тіньовою економікою в агропромисловому виробництві належить упроваджувати ефективні механізми контролю, моніторингу та регулювання. Тут, наприклад, може йтися про дієвість чинного законодавства та розроблення пропозицій щодо збільшення адміністративного та податкового тиску за порушення законодавчих норм. Реалізація механізму детінізації агропромислового виробництва може сприяти підвищенню економічного зростання, більш активному залученню національного та зарубіжного інвестиційного потенціалу, забезпечити стабільність, розвиток і безпеку економіки країни.

Список використаних джерел

1. Базилук А. В., Коваленко С. О. *Тіньова економіка в Україні*. Київ, 1998. 205 с.
2. Бурбело О. А., Калашніков М. М. *Детінізація економіки (організаційно-правові проблеми)*: монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2008. 191 с.
3. Бутнік-Сіверський О. Б., Петренко О. П. *Тінізація економіки та інтелектуальної економіки як загроза національній безпеці країни та їх детінізація*: монографія. Київ: Інтерсервіс, 2020. 108 с.
4. Варналій З. С., Гончарук А. Я., Жаліло Я. А. та ін. *Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації* / ред. З. С. Варналій. Київ: НІСД, 2006. 576 с.
5. Дяченко О. П. *Теоретико-методологічні засади державної політики протидії розвитку тіньової економіки в Україні*: монографія. Одеса: Фенікс, 2018. 295 с.
6. Кіржецький Ю. І. *Тіньова економіка та напрями її подолання в Україні*: монографія. Львів: Ліга-Прес, 2013. 198 с.
7. Корж В. П. *Теоретичні засади методики розслідування злочинів, які скоюються організованими злочинними утвореннями у сфері економічної діяльності*: монографія. Харків: Вид-во НУВС, 2002. 411 с.
8. *Фінансова політика в умовах тінізації та дисбалансів на ринку праці: методологія та інструментарій*: монографія / ред. І. Г. Лук'яненко. Київ: НаУКМА, 2020. 443 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d21088ea-ecsa-4754-8607-e489f948a12f/content>
9. Мазур І. І. *Детінізація економіки України: теорія та практика*. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. 239 с.
10. Сярунова І. В. *Державна політика у сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки*: монографія. Житомир: ТОВ «Видавничий дім «Бук-Друк», 2021. 340 с.
11. Базилевич В., Мазур І. Методичні аспекти оцінки масштабів тіньової економіки. *Економіка України*. 2004. № 8. С. 36-44.
12. Fedajev A., Velickovic M., Nikolic R., Cogoljevic M., Remeikiene R. Factors of the shadow economy in market and transition economies during the post-crisis period: is there a difference? *Inzinerine Ekonomika*. 2022. Vol. 33(3). Pp. 246-263. DOI: <https://doi.org/10.5755/j01.ee.33.3.28417>

13. Власенко Ю. Г., Власенко Т. О. Тіньова економіка як негативний фактор на шляху до економічного зростання України. *Ефективна економіка*. 2021. № 2. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.2.103>
14. Мандибура В. О. *Тіньова економіка як об'єкт системного наукового дослідження*. Київ, 1998. 134 с.
15. Мордас І. В. Детінізація економіки як чинник забезпечення економічної безпеки держави. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2014. № 2(10). С. 98-103.
16. *Тіньова економіка в Україні: стан, тенденції, шляхи подолання: аналіт. огляд / упоряд.: С. С. Чернявський, В. А. Некрасов, А. В. Титко та ін.* Київ, 2017. 152 с. URL: https://www.naiuu.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zaxodi/zbirniki/2017/tin_ekon.pdf
17. Попович В. М. *Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки: монографія*. Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2001. 524 с.
18. Жаліло Я. А., Тишук Т. А., Харазішвілі Ю. М., Іванов О. В. *Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрямки подолання: аналіт. доп.* ред. Я. А. Жаліло. Київ: НІСД, 2011. 96 с.
19. Богиня Д. П., Куликов Т. Г., Шамота В. М. та ін. *Соціально-економічний механізм регулювання ринку праці та заробітної плати: монографія*. Київ: Ін-т економіки НАН України. 2001. 300 с.
20. *Економічна енциклопедія: у 3 т. Т. 2 / відп. ред. С. В. Мочерний*. Київ, 2001. 846 с.
21. *Словник інімовних слів / ред. О. С. Мельничук*. Київ: Головна редакція УРЕ, 1974. 775 с.
22. Hurwicz L., Reiter S. *Designing Economic Mechanisms*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 344 p.
23. Авер'янов В. Адміністративна реформа і правова наука. *Право України*. 2002. № 3. С. 20-30.
24. Турчинов О. В. *Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження*. Київ: АртЕк, 1995. 300 с.
25. Мазур І., Шишак А. Соціально-економічна природа тіньової економіки та причини її розвитку в підприємстві. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Економіка*. 2017. № 1(190). С. 13-20. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2017/190-1/2>
26. Smith J. D. Market motives in the informal economy. *The economics of the shadow economy / Eds.: W. Gaertner, A. Wenig*. Heidelberg: Springer Publishing Company, 1985. Pp. 161-177.
27. Medina L., Schneider F. Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? *IMF Working Papers*. 2018. Is. 017. DOI: <https://doi.org/10.5089/9781484338636.001>
28. Shadow Economy. *European Commission: Website*. 2020. URL: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/themes/07_shadow_economy.pdf
29. Ginevičius R., Klietisk T., Stasiukynas A., Šuhajda K. The Impact of National Economic Development on the Shadow Economy. *Journal of Competitiveness*. 2020. Vol. 12(3). Pp. 39-55. DOI: <https://doi.org/10.7441/joc.2020.04.03>
30. Zhanabekov S. Robust determinants of the shadow economy. *Bulletin of Economic Research*. 2022. Vol. 74(4). Pp. 1017-1052. DOI: <https://doi.org/10.1111/boer.12330>
31. Schneider F. Implausible large differences in the sizes of underground economies in highly developed European countries? A comparison of different estimation methods. *Working Paper*. 2017. No. 1709. URL: <http://www.econ.jku.at/papers/2017/wp1709.pdf>
32. Meyer D. F. A quantitative assessment of the impact of government activities on the economy of Poland. *Journal of Eastern European and Central Asian Research*. 2019. Vol. 6(2). Pp. 220-233. DOI: <https://doi.org/10.15549/jecar.v6i2.338>
33. Breusch T. Estimating the Underground Economy Using MIMIC Models. *Econometrics*. 2005. URL: <http://ideas.repec.org/p/wpa/wuwpem/0507003.html>
34. Buehn A. The shadow economy in German regions: an empirical assessment. *German Economic Review*. 2012. Vol. 13(3). Pp. 275-290. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0475.2011.00557.x>
35. Friedman E., Johnson S., Kaufmann D., Zoido-Lobaton P. Dodging the grabbing hand: The determinants of unofficial activity in 69 countries. *Journal of Public Economics*. 2000. Vol. 76 (3). Pp. 459-493. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0047-2727\(99\)00093-6](https://doi.org/10.1016/S0047-2727(99)00093-6)
36. Krakowski M. Determinants of the informal economy: The importance of regional factors. *Hamburg Institute of International Economics, Discussion Paper Series*. 2005. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.704267>
37. Tran Pham, T. K. Impacts of national intellectual capital on informal economy: the moderating role of institutional quality. *Competitiveness Review*. 2023. DOI: <https://doi.org/10.1108/CR-03-2023-0047>

References

1. Bazylyuk, A. V., & Kovalenko S. O. (1998). *Tin'ova ekonomika v Ukraini [Shadow economy in Ukraine]*. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Burbelo, O. A., & Kalashnikov, M. M. (2008) *Detinizatsiya ekonomiky (orhanizatsiyno-pravovi problemy) [Childization of the economy (organizational and legal problems)]*. Luhansk: Luhansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenko. [in Ukrainian].
3. Butnik-Siverskyi, O. B., & Petrenko, O. P. (2020). *Tinizatsiya ekonomiky ta intelektual'noyi ekonomiky yak zahroza natsional'nyy bezpetsi krayiny ta yikh detinizatsiya [Tinization of the economy and intellectual economy as a threat to the country's national security and their detinization]*. Kyiv: Interservice. [in Ukrainian].
4. Varnaliy, Z. S. (Ed.), Honcharuk, A. Ya., & Zhailo Ya. A., et al. (2006). *Tin'ova ekonomika: sutnist', osoblyvosti ta shlyakhy lehalizatsiyi [Shadow economy: essence, features and ways of legalization]*. Kyiv: NISS. [in Ukrainian].

5. Dyachenko, O. P. (2018). *Teoretyko-metodolohichni zasady derzhavnoyi polityky protydyi rozvytku tin'ovoyi ekonomiky v Ukrayini [Theoretical and methodological foundations of the state policy of countering the development of the shadow economy in Ukraine]*. Odesa: Phoenix. [in Ukrainian].
6. Kirzhetskyy, Yu. I. (2013). *Tin'ova ekonomika ta napryamy yiyi podolannya v Ukrayini [Shadow economy and ways to overcome it in Ukraine]*. Lviv: League-Pres. [in Ukrainian].
7. Korzh, V. P. (2002). *Teoretychni zasady metodyky rozsliduvannya zlochyniv, yaki skoyuyutsya orhanizovanyymi zlochynnymy utvorenyamy u sferi ekonomichnoyi diyal'nosti [Theoretical principles of the methodology of investigation of crimes committed by organized criminal entities in the sphere of economic activity]*. Kharkiv: National University of Internal Affairs. [in Ukrainian].
8. Lukyanenko, I. H. (Ed.) (2020). *Finansova polityka v umovakh tinizatsiyi ta dysbalansiv na rynku pratsi: metodolohiya ta instrumentarij [Financial policy in conditions of shadowing and imbalances in the labor market: methodology and tools]*. Kyiv: National University of Kyiv-Mohyla Academy. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d21088ea-ecca-4754-8607-e489f948a12f/content> [in Ukrainian].
9. Mazur, I. I. (2006). *Detinizatsiya ekonomiky Ukrainy: teoriya ta praktyka [Childization of the economy of Ukraine: theory and practice]*. Kyiv: Kyiv University Publishing and printing center. [in Ukrainian].
10. Suprunova, I. V. (2021). *Derzhavna polityka u sferi detinizatsiyi natsional'noyi ekonomiky yak strukturnoyi skladovoyi derzhavnoyi bezpeky [State policy in the field of detinization of the national economy as a structural component of state security]*. Zhytomyr: Buk-Druk Publishing House. [in Ukrainian].
11. Bazylevych, V., & Mazur, I. (2004). *Metodychni aspekty otsinky mashtabiv tin'ovoyi ekonomiky [Methodological aspects of assessing the scale of the shadow economy]*. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 8, 36-44. [in Ukrainian].
12. Fedajev, A., Velickovic, M., Nikolic, R., Cogoljevic, M., & Remeikiene, R. (2022). Factors of the shadow economy in market and transition economies during the post-crisis period: is there a difference? *Inzinerine Ekonomika – Engineering Economics*, 33(3), 246-263. DOI: <https://doi.org/10.5755/jol.1.33.3.28417>
13. Vlasenko, Yu. H., & Vlasenko, T. O. (2021). *Tin'ova ekonomika yak nehatyvnyy faktor na shlyakhu do ekonomichnoho zrostannya Ukrainy [The shadow economy as a negative factor on the way to economic growth of Ukraine]*. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 2. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.2.103> [in Ukrainian].
14. Mandybura, V. O. (1998). *Tin'ova ekonomika yak ob'jekt systemnoho naukovoho doslidzhennya [Shadow economy as an object of systematic scientific research]*. Kyiv. [in Ukrainian].
15. Mordas I. V. (2014) *Detinizatsiya ekonomiky yak chynnyk zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Detinization of the economy as a factor in ensuring the economic security of the state]*. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes – Economy. Management. Business*, 2(10), 98-103. [in Ukrainian].
16. Chernyavskyy, S. S., Nekrasov, V. A., & Tytko, A. V., et al. (Eds.) (2017). *Tin'ova ekonomika v Ukrayini: stan, tendentsiyi, shlyakhy podolannya [Shadow economy in Ukraine: state, trends, ways to overcome it]: Analytical review*. Kyiv. Retrieved from https://www.naiuu.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zaxodi/zbirniki/2017/tin_ekon.pdf [in Ukrainian].
17. Popovych, V. M. (2001). *Ekonomiko-kryminolohichna teoriya detinizatsiyi ekonomiky [Economic and criminological theory of detinization of the economy]*. Iripin: Academy of the State Tax Service of Ukraine. [in Ukrainian].
18. Zhalilo, Ya. A. (Ed.), Tyshchuk, T. A., Kharazishvili, Yu. M., & Ivanov, O. V. (2011). *Tin'ova ekonomika v Ukrayini: mashtaby ta napryamy podolannya [Shadow economy in Ukraine: scope and directions of overcoming]*: Analytical report. Kyiv: NISS. [in Ukrainian].
19. Bohynya, D. P., Kulykov, T. H., & Shamota, V. M., et al. (2001). *Sotsial'no-ekonomichni mekhanizm rehulyuvannya rynku pratsi ta zarobitnoyi platy [Socio-economic mechanism of regulation of the labor market and wages]*. Kyiv: Institute of Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
20. Mochernyy, S. V. (Ed.) (2001). *Ekonomichna entsyklopediya [Economic encyclopedia]: 3 vols. Vol. 2*. Kyiv. [in Ukrainian].
21. Melnychuk, O. S. (Ed.) (1974). *Slovyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]*. Kyiv: Main editorial office of USE. [in Ukrainian].
22. Hurwicz, L., & Reiter, S. (2006). *Designing Economic Mechanisms*. Cambridge: Cambridge University Press.
23. Averyanov, V. (2002). *Administrativna reforma i pravova nauka [Administrative reform and legal science]*. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 3, 20-30. [in Ukrainian].
24. Turchynov, O. V. (1995). *Tin'ova ekonomika: teoretychni osnovy doslidzhennya [Shadow economy: theoretical foundations of research]*. Kyiv: ArtEk. [in Ukrainian].
25. Mazur, I., & Shyshak, A. (2017). *Sotsial'no-ekonomichna pryroda tin'ovoyi ekonomiky ta prychny yiyi rozvytku v pidpryyemnytstvi [The socio-economic nature of the shadow economy and the reasons for its development in entrepreneurship]*. *Visnyk Kyivivs'koho natsional'noho universytetu im. Tarasa Shevchenka. Ekonomika – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, 1(190), 13-20. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2017/190-1/2> [in Ukrainian].
26. Smith, J. D. (1985). *Market motives in the informal economy*. In *The economics of the shadow economy /* Eds.: W. Gaertner, A. Wenig (pp. 161-177). Heidelberg: Springer Publishing Company.

27. Medina, L., & Schneider, F. (2018). Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? *IMF Working Papers*, 017. DOI: <https://doi.org/10.5089/9781484338636.001>
28. Shadow Economy (2020). *European Commission*: Website. Retrieved from http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/themes/07_shadow_economy.pdf
29. Ginevičius, R., Klietk, T., Stasiukynas, A., & Šuhajda, K. (2020). The Impact of National Economic Development on the Shadow Economy. *Journal of Competitiveness*. Vol. 12(3). Pp. 39-55. DOI: <https://doi.org/10.7441/joc.2020.04.03>
30. Zhanabekov, S. (2022). Robust determinants of the shadow economy. *Bulletin of Economic Research*, 74(4), 1017-1052. DOI: <https://doi.org/10.1111/boer.12330>
31. Schneider, F. (2017). Implausible large differences in the sizes of underground economies in highly developed European countries? A comparison of different estimation methods. *Working Paper*, 1709. Retrieved from <http://www.econ.jku.at/papers/2017/wp1709.pdf>
32. Meyer, D. F. (2019). A quantitative assessment of the impact of government activities on the economy of Poland. *Journal of Eastern European and Central Asian Research*, 6(2), 220-233. DOI: <https://doi.org/10.15549/jeeear.v6i2.338>
33. Breusch, T. (2005). Estimating the Underground Economy Using MIMIC Models. *Econometrics*. Retrieved from <http://ideas.repec.org/p/wpa/wuwpem/0507003.html>
34. Buehn, A. (2012). The shadow economy in German regions: an empirical assessment. *German Economic Review*, 13(3), 275-290. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0475.2011.00557.x>
35. Friedman, E., Johnson, S., Kaufmann, D., & Zoido-Lobaton, P. (2000). Dodging the grabbing hand: The determinants of unofficial activity in 69 countries. *Journal of Public Economics*, 76 (3), 459-493. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0047-2727\(99\)00093-6](https://doi.org/10.1016/S0047-2727(99)00093-6)
36. Krakowski, M. (2005). Determinants of the informal economy: The importance of regional factors. *Hamburg Institute of International Economics, Discussion Paper Series*. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.704267>
37. Tran Pham, T. K. (2023). Impacts of national intellectual capital on informal economy: the moderating role of institutional quality. *Competitiveness Review*. DOI: <https://doi.org/10.1108/CR-03-2023-0047>

Zelenskyy M. S. The concept of the mechanism and nature of the shadow economy in agro-industrial production.

The article conducts a theoretical study of the concept of the mechanism and nature of the shadow economy in the agro-industrial production of Ukraine. The shadow economy exists in all countries of the world and, depending on its size, creates problems of varying complexity: from non-payment of taxes to destructive processes in the economic system. Today, the existence of a shadow economy in agro-industrial production is a very urgent problem for Ukraine. The existence of this phenomenon is facilitated by a whole complex of reasons of a different nature, therefore, the fight against it should also include measures of various directions and be carried out at the national level. The factors contributing to the spread of the shadow economy in agro-industrial production, such as insufficient control efficiency, complex tax procedures, a low level of legal culture, etc., are analyzed. The author offers a vision of the concept of the mechanism in agro-industrial production as an economic mechanism, which is a complex of practical measures, tools, regulatory means, incentives, and resources used by management bodies to influence society and production. The shadow economy should be understood as a set of social, economic, and legal relations between individuals, groups of individuals, and institutional units in relation to the production, distribution, redistribution, exchange, and consumption of material goods and services, types of economic activity of economic entities, the results of which, for various reasons, are not taken into account, are not controlled, and are not taxed by the state and (or) are aimed at obtaining income by violating the current legislation. Conventionally, two approaches used by scientists in the study of the shadow economy can be distinguished. The first one defines the shadow economy as a set of forms or relations that are characteristic of the economy and oppose the state and legal market segments, i.e. the shadow economy is an interweaving of legal, semi-legal, and illegal connections. This approach is currently the most popular. The second approach is focused on the study of entities involved in shadow activities and practices of everyday economic activity. The main aspects of the shadow economy in agro-industrial production are outlined.

Keywords: mechanism, agro-industrial production, shadow economy, economic entities, government apparatus.

Зеленський Максим Сергійович – аспірант Державного біотехнологічного університету (e-mail: maksim_zelenskii@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4495-2105>).
Zelenskyy Maksym Serhiyovych – Postgraduate of the State Biotechnological University.

Надійшло 01.06.2023 р.